

НЕРІВНІСТЬ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

Славкова А.А.

*кандидат економічних наук, доцент
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана*

Мястковська В.С.

*студентка
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана*

У статті проведений аналіз основних показників, що характеризують рівень диференціації доходів населення, досліджено структуру та динаміку доходів українців, визначено соціально-економічні наслідки поглиблення поляризації суспільства. За підсумками проведеної роботи сформульовані висновки та рекомендації щодо посилення дієвості державної політики доходів.

Ключові слова: доходи населення, диференціація доходів, нерівність доходів, крива Лоренца, коефіцієнт Джині, децильний коефіцієнт, заробітна плата.

Постановка проблеми. Органічне поєднання економічного і соціального – є неодмінною умовою прогресивного розвитку суспільства та ефективно реалізується у створенні соціально орієнтованої ринкової економіки. У цих умовах однією з основних функцій держави стає регулювання соціально-економічних процесів, у тому числі шляхом перерозподілу доходів. Однак навіть найдосконаліша економіка не може забезпечити розподіл доходів населення таким чином, як того бажає кожен громадянин. Саме тому посилюється необхідність регулювання перерозподілу доходів населення, особливо у період кризових та посткризових ситуацій. Стратегічні цілі економічного розвитку України на середньострокову і довгострокову перспективу визначають в якості одного з головних завдань – досягнення високих стандартів добробуту населення. Проте основною тенденцією у зміні рівня життя громадян за роки незалежності стала небувала висока поляризація доходів.

В умовах побудови в Україні соціально орієнтованої ринкової економіки проблема, що розглядається в даній статті є актуальною та однією з найважливіших, які стоять перед нашою державою. У зв'язку з цим запропоноване дослідження спрямоване на розв'язання важливих проблем, зокрема – підвищення рівня доходів населення, подолання бідності, зменшення майнового розшарування, збереження і відтворення трудового потенціалу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В останні роки проблемам диференціації доходів населення, соціальної нерівності та поширення бідності присвятили свої праці чимало вітчизняних і зарубіжних науковців, таких як Балакірева О. М., Гвелесіані А.Г., Дудкін О. В., Захарченко С. І., Кізіма Т.О., Курбанов К. Р., Лібанова Е.М., Лондар С.Л., Хазах К. О., Чуприна О.О. та ін. Однак, незважаючи на численні наукові розробки, проблема надмірної диференціації доходів населення все ще залишається гострою для українського суспільства. Тож постає потреба поглибити та розвинути запропоновані дослідження і внести пропозиції стосовно удоско-

налення державної політики доходів громадян та реформування державної системи соціального забезпечення.

Мета дослідження – узагальнення теоретичних підходів до визначення диференціації доходів населення, виявлення недоліків формування сучасної вітчизняної політики у цьому напрямку та внесення пропозицій щодо її вдосконалення. Відповідно до мети було визначено такі завдання: з'ясувати основні чинники нерівномірності розподілу доходів населення України; проаналізувати показники рівня диференціації доходів громадян; дослідити динаміку та структуру доходів українців у регіональному та галузевому розрізах; розробити рекомендації щодо підвищення добробуту громадян через вдосконалення відповідної державної політики.

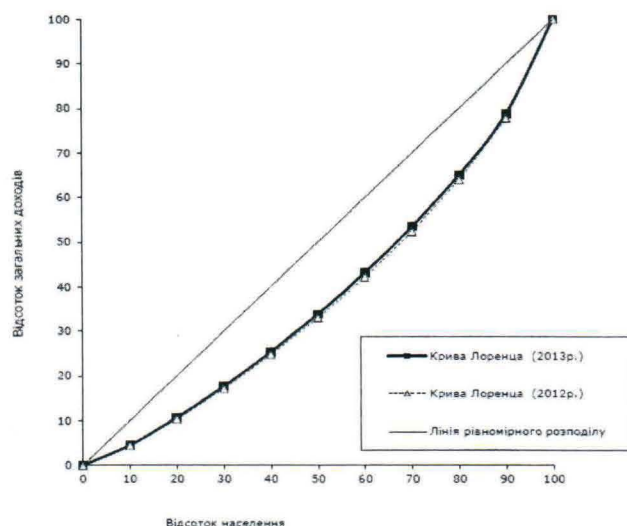
Виклад основного матеріалу. Диференціація (нерівність) доходів – це результат розподілу доходів, що відображає ступінь нерівномірності розподілу благ і виявляється у відмінності часток доходів, що отримують різні групи населення. Чинники формування диференціації доходів пов'язані з особистими досягненнями, або незалежних від них, тобто мають економічну, демографічну, політичну природу. Серед причин нерівномірності розподілу доходів виділяють: відмінності у здібностях (фізичних та інтелектуальних), відмінності освіти і кваліфікації, працьовитість і мотивацію, професійну ініціативність і схильність до ризику, походження, розмір і склад сім'ї, володіння власністю, удачу [1, с. 278]. Окрім вищезазначених причин диференціації доходів населення, визначають також низький рівень заробітної плати, нерівномірне розміщення продуктивних сил, високу заборгованість держави перед суспільством, низький рівень продуктивності праці, відсутність справедливої соціальної та фіскальної політики держави, неспроможність профспілок захищати інтереси як працюючих, так і соціально незахищених верств населення [2, с. 211]. В Україні значна диференціація в доходах громадян обумовлена не лише зазначеними факторами, а й труднощами економіч-

ного і політичного характеру, з якими доводиться стикатися нашій країні сьогодні.

Сформована в Україні економічна система поки що не містить чітких механізмів перерозподілу доходів у національному масштабі, бо старі механізми, які існували за радянських часів, зруйновано, а нові – ще не налагоджено. Поглибленню диференціації населення за рівнем доходу сприяли недосконалі механізми приватизації початку 90-х років, глибина та тривалість тодішньої кризи, яка проявлялась у фактичному знищенню цілих галузей економіки, високому рівні інфляції і, як наслідок, спричинила зубожіння бідних, появу нуворішей, дестабілізацію середнього класу.

Звісно, певна диференціація доходів населення в ринковій економіці – явище природне та закономірне. Нерівний майновий стан членів суспільства вважається неоліберальною економічною теорією одним з потужних стимулів соціально-економічного прогресу. Проте лише тоді, коли для кожного громадянина створено відносно однакові можливості реалізувати свій потенціал [3, с. 85]. В Україні ж поляризація доходів перетворюється з економічного стимулу в фактор депресії: підриваються стимули до праці, падає її ефективність, відповідно зменшується ефективність суспільного виробництва та знижуються темпи економічного розвитку країни. Ці фактори призводять до соціально-економічних протиріч, що можуть закінчитися соціальним вибухом.

Основними показниками розподілу доходів населення є: крива Лоренца, коефіцієнт Джині і децильний коефіцієнт. Крива Лоренца відображає ступінь нерівності в доходах через відхилення кривої, що показує фактичний розподіл доходу між групами сімей, від бісектриси, що характеризує абсолютну рівність в доходах. Крива Лоренца, побудована за статистичними даними 2012–2013 рр., свідчить про наявність поляризації населення України за доходною ознакою (рис. 1).

Рис. 1. Крива Лоренца для України у 2012–2013 рр.

Джерело: розраховано за даними [4]

На підставі кривої Лоренца розраховується коефіцієнт Джині, що показує рівень концентрації доходів населення, тобто відображає ступінь відхилення фактичного розподілу доходів за чисельно рівними групами населення від лінії їх нерівномірного розподілу. Статистична міра рівності доходів коливається від 0 до 1, де значення 0 відображає повну рівність доходів у всіх групах населення, а значення 1 – повну нерівність (тобто весь дохід належить одній особі). Природний для демократичного суспільства коефіцієнт Джині коливається в межах 0,25–0,35 [5, с. 49]. Коефіцієнт Джині для України у 2013 р. становив 0,236 проти 0,233 у 2012 р. [4], що, на перший погляд, свідчить про достатньо рівномірний розподіл доходів населення.

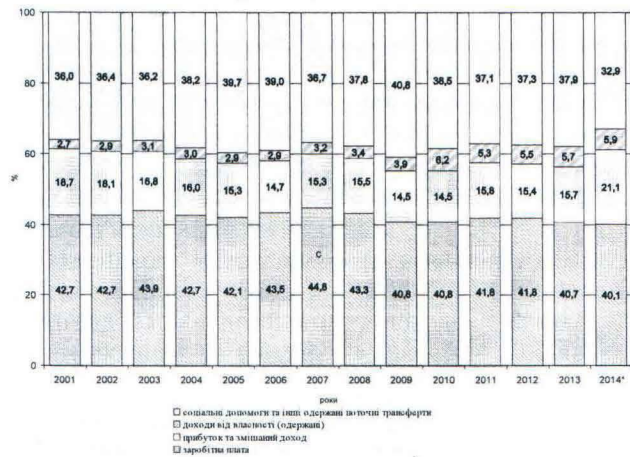
Децильний коефіцієнт відображає співвідношення між сукупними доходами 10% найбагатшої частини населення і доходами 10% найбіднішої. В Україні дане співвідношення у 2013 р. становило 4,7 рази (у 2012 р. – 4,6 рази) [4]. У світовій практиці вважається припустимим перевищення доходів 20% найбагатшої частини населення країни над доходами 20% найбідніших громадян не більш ніж у 10 разів. За оцінками експертів Світового банку в Україні ця різниця становить близько 30 разів [6, с. 154], при чому найбільш заможні 20% населення у 2013 р. отримували 35% усіх загальних доходів (у 2012р. – 34%) [4]. Зважаючи на стан національної економіки, таке значне примноження статків групи найбагатших українців є досить суперечливим явищем. Збільшення розриву в доходах між заможним і бідним населенням є потенційним рушієм політичної нестабільності.

Слід зазначити, що інформаційною базою для таких досліджень є вибіркові обстеження, тому завжди є небезпека викривлення показників через те, що не всі верстви населення представлені однаково. Зокрема, переважна більшість обстежень умов життя домогосподарств не охоплює ані населення з високими доходами, ані найбідніші, які навіть не мають постійного місця проживання [7, с. 131]. Отже дані офіційної статистики є суб'єктивними, відносними, заниженими і не свідчать про покращення рівня життя населення.

Крім того значним недоліком дослідження вищезазначених коефіцієнтів в Україні є те, що в них не враховується рівень тіньової економіки, а для України це є досить суттєвою похибкою. За вітчизняними та іноземними підрахунками тіньовий сектор займає 40–60% економіки України [8, с. 17]. Тіньова економічна діяльність в державі веде до значних втрат бюджетних ресурсів, руйнування соціальної сфери, зниження керованості соціально-економічними процесами, підвищення ступеня злочинності у всіх сферах суспільного життя і, безумовно, значної диференціації населення країни. Ігнорування такої складової як тіньова економіка призводить до значної похибки при визначенні макроекономічних показників, до неадекватної оцінки найважливіших процесів, до тактичних і стратегічних помилок під час прийняття відповідних рішень. Тож якщо аналізувати розподіл населення за його доходами з ураху-

ванням тіньового сектору економіки, то диференціація виявиться на порядок вище, ніж представлена в офіційних джерелах.

Для дослідження параметрів розширення населення необхідно детально оцінити основні тенденції та структурні зрушення найбільш вагомого показника прояву цього процесу, а саме джерел та розміру доходів населення (рис. 2).

* за III квартал 2014 року

Рис. 2. Структура доходів населення України за період з 2001 по 2014 рр. (%)

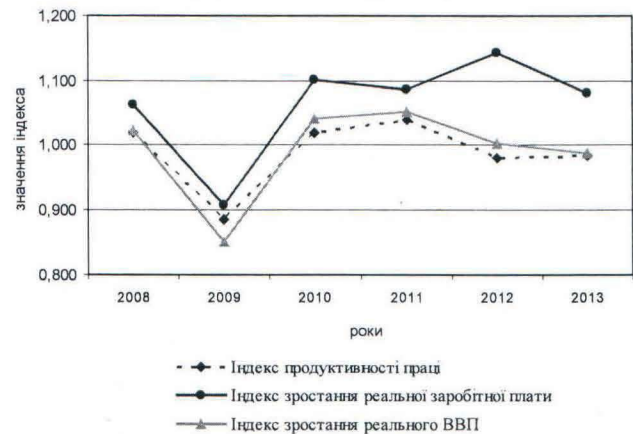
Джерело: розраховано за даними [4]

Незважаючи на значну кількість джерел формування доходів населення, слід відзначити домінування в їх структурі за аналізований період грошових доходів (понад 90%), а саме: заробітної плати (42,3%), пенсій, стипендій та різного роду соціальних допомог (37,4%). Решта джерел формування доходів населення займають у їх структурі значно меншу частку. Наприклад, доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості займають лише 4%. Хоча, як показує досвід інших держав, вони мають бути суттєвим джерелом сукупних доходів населення.

На сьогоднішній день в Україні спостерігається безпрецедентне зростання диференціації оплати праці як основного джерела доходів громадян. Зростання нерівності в оплаті праці варто розцінювати позитивно тільки у тому випадку, якщо воно сприяє збільшенню продуктивності праці, та, відповідно, сприяє економічному зростанню. Високе значення у забезпеченні гідного рівня оплати праці населення має ланцюг «продуктивність праці – ВВП – заробітна плата». Чим вищий рівень продуктивності праці, тим більшими є обсяги випуску продукції, а, отже, вищою є заробітна плата [6, с. 153]. На жаль, на сучасному етапі в Україні така залежність відсутня. До того ж, починаючи з 2009 року зростання реальної заробітної плати відбувається більш швидкими темпами, ніж зростання продуктивності праці та реального ВВП (рис. 3). Така ситуація породжує значні викривлення у структурі доходів населення.

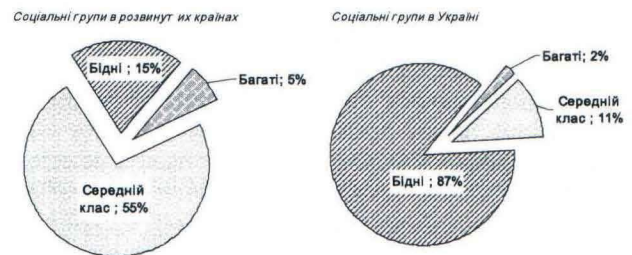
Насправді, офіційна статистика не в повній мірі відображає реальність, тому важливим є залучення в дослідженні думки самих українців щодо оцінки

власних доходів та якості життя. За даними соціологічних досліджень майже 90% українського населення відносять себе до бідних і лише 8% вважають себе середнім класом [1, с. 278]. Для країни такі показники є небезпечними, оскільки з урахуванням надвисокого рівня бідності майже неможливо гарантувати збереження стабільності у суспільстві. Зі скороченням чисельності середнього класу скорочується і основний попит на товари та послуги, а це в свою чергу призводить до послаблення його стимулюючого впливу на економічний розвиток. На сьогодні для України характерна ситуація, коли найбільшу питому вагу має категорія бідних громадян, на відміну від розвинутих країн, де найбільша частка припадає на середній клас (рис. 4).

Рис. 3. Індекси продуктивності праці, зростання реальної заробітної плати, зростання реального ВВП України за 2008-2013 рр.

Джерело: розраховано за даними [4]

Рис. 4. Порівняння стратифікаційного поділу суспільства в розвинутих країнах та в Україні

Джерело: побудовано за даними [9, с. 87]

В таких умовах винятково важливим напрямом суспільного розвитку виступає економічне обґрунтування і правове закріплення цілісної системи соціального захисту населення країни. Вказане, в тому числі, в значній мірі стосується державних соціальних стандартів та гарантій, які повинні встановлювати «реальні» мінімальні нормативи суспільних потреб, а також можливості та засоби їх забезпечення. Очевидно, що державні соціальні стандарти – це віддзеркалення рівня економічного розвитку держави. Чим вища їх величина – тим більш розвинутим є суспільство. Адекватність реальним суспільним

запитам населення – основа запровадження соціальних стандартів.

На підставі соціальних стандартів визначаються розміри найголовніших категорій соціальних гарантій: мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги та інших видів соціальних виплат, що забезпечують рівень життя не нижче за прожитковий мінімум. Останній – це базовий соціально-економічний ліміт в комплексі державних соціальних стандартів, що забезпечує населенню найнижчий рівень задоволення суспільними благами на основі застосування нормативів мінімального споживання. Рівень реальних мінімальних потреб для забезпечення життєдіяльності залежить від рівня інфляції, динаміки цін, кількісної оцінки набору споживчих благ і послуг тощо.

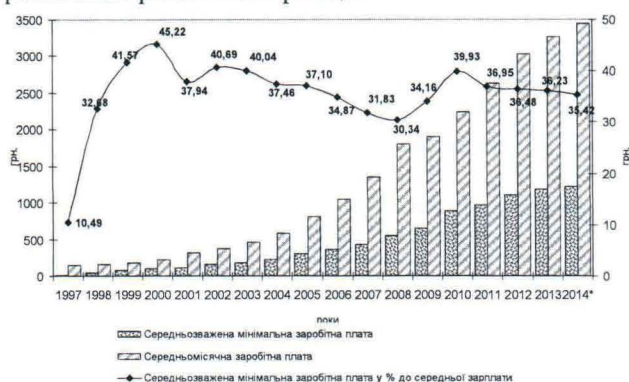
Світовий досвід свідчить, що величина прожиткового мінімуму має відображати такий мінімальний дохід, гарантований державою, який би давав змогу забезпечувати працівникам середній рівень життя, нормальні умови для відтворення робочої сили та її розвитку, тобто виконував функції соціального захисту [10, с. 52]. В Україні прожитковий мінімум використовується лише для загальних оцінок рівня життя, адже норми, закладені в ньому, є істотно нижчими за фізіологічні, а набір непродовольчих товарів й взагалі не забезпечує численних потреб сучасної людини. Необхідність зміни методики обчислення споживчого кошика та прожиткового мінімуму зумовлюється, разом з тим, ще й нерівномірністю підвищення індексів споживчих цін на будь-які суспільні блага – продовольчі й непродовольчі товари, послуги.

Дуже важливе не тільки соціально-економічне, але й політичне значення має забезпечення реального рівня такої соціальної гарантії, як мінімальна заробітна плата. Мінімальна заробітна плата – це законодавчо встановлений розмір заробітної плати за просту, некваліфіковану працю, нижче якого не може здійснюватися оплата за виконану працівником місячну норму праці (обсяг робіт). Розмір мінімальної заробітної плати розраховується та встановлюється на основі прожиткового мінімуму. Реальне співвідношення й узгодження вказаних параметрів фінансового задоволення соціально-економічних запитів населення є запорукою забезпечення принаймні мінімального суспільного благоустрою.

Як видно на рис. 5, щорічне підвищення мінімальної заробітної плати в Україні не встигає за загальною динамікою зарплати, а відсоткове відношення мінімальної зарплати до середньої не дотягує до рекомендованого Міжнародною організацією праці у діапазоні 50–60% та має тенденцію до зниження. Максимальне співвідношення у 43,2% було досягнуто у 2000 році. При чому реальне значення є значно нижчим, враховуючи те, що мінімальна заробітна плата в нашій країні є об'єктом оподаткування доходів фізичних осіб та утримання єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Через недосконалість механізмів державного регулювання в Україні виникає диференціація серед-

ньої заробітної плати за видами діяльності. Основною причиною цього є недосконалість тарифної системи, що визначає значення тарифних коефіцієнтів, таким чином регулюючи співвідношення між рівнем оплати праці в різних галузях економіки та робітників різної кваліфікації.

* січень-листопад 2014 р.

Рис. 5. Динаміка середньомісячної та мінімальної заробітної плати та їх співвідношення за період з 1998 по 2014 рр.

Джерело: побудовано за даними [4]

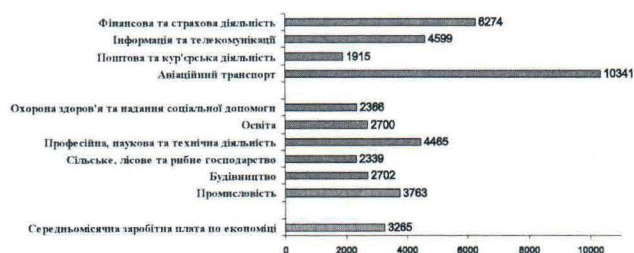

Рис. 6. Середньомісячна заробітна плата штатних працівників в Україні у 2013 р. (грн.)

Джерело: побудовано за даними [4]

Як ми бачимо з рис. 6, найбільш оплачуваними в країні у 2013 р. були працівники авіаційного транспорту, фінансових установ та сфери інформації та телекомунікацій. При цьому заробітна плата робітників виробничої сфери перевищила середній по економіці лише в 1,4–3,2 рази, рівень оплати праці у закладах охорони здоров'я на чверть нижчий за середній показник, а в освіті – менше на 17,3%. Середня заробітна плата у галузі сільського господарства була у 1,7 рази менша, ніж у галузі промисловості та у 2,8 рази менша, ніж у галузі фінансів [4]. Така тенденція простежується на протязі багатьох років. Крім цього, у регіонах, де більшість населення зайнята у сільському господарстві, дохід нижчий у порівнянні з іншими регіонами, а отже, менший і рівень оплати праці. Це свідчить про надмірну диференціацію доходів міського та сільського населення.

Диференціація розмірів заробітної плати за видами економічної діяльності є головним чинником міжрегіональних відмінностей, яка, крім цього, обумовлена історичними факторами розміщення виробничих ресурсів і різними темпами економічних реформ. Найвищу заробітну плату по країні протягом усіх років незалежності отримували працівники м.

Киева. У 2013 р. вона склала 5007 грн., що майже у два рази більше від найменшого показника по країні (Тернопільської області – 2359 грн.) і на 1742 грн. більше від середнього по країні (3265 грн.) [4]. Високий рівень оплати праці спостерігається в регіонах, де сконцентровані підприємства гірничо-металургійного комплексу.

Низька заробітна плата та її невинуватена диференціація – це основна перешкода для розвитку власного національного товаровиробника, що стримує внутрішнє споживання та підвищення життєвого рівня працюючого населення, ефективну високопродуктивну працю. Рациональний розподіл доходів має водночас стимулювати економічну активність працездатного населення та забезпечувати соціальні гарантії незахищеним верствам.

Наслідком недосконалості розподілу фінансових ресурсів слід також вважати зближення доходів у вигляді заробітної плати та доходів у вигляді соціальних пільг та виплат. Це провокує виникнення так званого «соціального утримання»: зростає бажання одержувати «фіктивні» пільги при зниженні мотивації до продуктивнішої праці. В Україні діюча система пільг та допомоги потребує суттєвого удосконалення, так як є надто розгалуженою, фінансово необгрунтованою, непрозорою та соціально несправедливою. Як наслідок – пільги, допомоги та субсидії поглиблюють диференціацію в доходах.

Щорічне збільшення видатків з Державного бюджету на соціальне забезпечення та інші соціальні трансферти населенню внаслідок вкрай низького рівня реальної заробітної плати свідчить про необхідність вжиття невідкладних заходів державного регулювання, які будуть спрямовані, в першу чергу, на підвищення рівня оплати праці. Це дасть державі можливість перерозподілити наявні фінансові ресурси, направити вивільнені кошти на модернізацію економіки, впровадження новітніх технологій тощо.

Висновки. Останніми роками в Україні триває інтенсивний процес перерозподілу загального обсягу грошових доходів на користь заможних груп на тлі скорочення частки доходів найбідніших верств населення. Проблема бідності в національних масштабах набула крайніх форм за багатьма показниками – сучасний соціально-економічний розвиток України не відповідає навіть «концепції базових потреб» з метою задоволення населення мінімальними благами на основі суспільних запитів.

В цьому контексті, найбільш вагомими пропозиціями щодо подолання нерівності доходів населення можливо сформулювати в напрямі здійснення таких суспільно необхідних заходів, як: визначення реального розміру прожиткового мінімуму; встановлення мінімальної заробітної плати на рівні, не нижчому за реальний прожитковий мінімум; детінізація фінансових потоків та легалізація ринку праці; зменшення надмірної міжгалузевої та поселенської диференціації заробітної плати шляхом удосконалення тарифної системи та запровадження галузевих стандартів оплати праці; перегляд системи соціальних виплат і пільг; зниження податкового навантаження на доходи бідного населення шляхом використання прогресивної шкали оподаткування доходів фізичних осіб. На сьогоднішній день така шкала діє в Україні, що є позитивною тенденцією та у перспективі має привести до зменшення диференціації доходів населення. Дане питання потребує додаткового дослідження.

Зазначене зумовлює потребу кардинальної, комплексної, якісної модернізації системи державних соціально-економічних стандартів та гарантій населенню, удосконалення державної політики доходів громадян, реформування державної системи соціального забезпечення і захисту населення, а також – адекватної оптимізації механізму фіскального адміністрування доходів громадян.

Література:

1. Дудкін О. В. Диференціація доходів населення України / О. В. Дудкін, С. І. Захарченко // Економічні проблеми сталого розвитку: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті проф. Балацького О. Ф., 24-26 квітня 2013 р.: у 4 т. / За заг. ред. О. В. Прокопенко. – Суми: Сумський державний університет, 2013. – Т. 3. – С. 278-279.
2. Курбанов К. Р. Диференціація розподілу доходів як фактор впливу на економічний розвиток країни / К. Р. Курбанов, О. І. Пушкар // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. – 2011. – № 1(4). – С. 211-217.
3. Гвелесіані А. Вплив соціально-економічного розвитку на рівень диференціації доходів населення України / А. Гвелесіані, І. Литвин // Журнал «Економіка України». – 2010. – № 1. – С. 82-89.
4. Державна служба статистики України. – [Електронний ресурс]. // – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>
5. Лондар С. Л. Рівень добробуту населення як складова розвитку людського потенціалу: можливості фінансового регулювання в Україні / С. Л. Лондар, Л. В. Козарезенко // Журнал «Фінанси України». – 2013. – № 9(214). – С. 45-59.
6. Хазак К. О. Розподільчі відносини як чинник формування заробітної плати в Україні / К. О. Хазак // Збірник наукових праць: Економічний аналіз, № 1, т. 14. – К.: 2013. – С. 151-158.
7. Лібанова Е. М. Бідність населення України: методологія, методика та практика аналізу: монографія / Е. М. Лібанова. – К.: КНЕУ, 2008. – 330 с.
8. Рибчак О. С. Організаційно-економічні передумови детінізації економіки України / О. С. Рибчак // Економіка та підприємництво: зб. наук. праць молодих учених та аспірантів. – К.: КНЕУ, 2009. – Вип. 23. – С. 16-23.
9. Чуприна О. О. Соціальна нерівність і бідність в Україні / О. О. Чуприна // Вісник Національної юридичної академії імені Ярослава Мудрого. – Серія: Економічна теорія та право. – Х.: Право, 2011. – № 2(5). – С. 83-92.
10. Балакірева О. М. Нерівномірність доходів населення України як соціально-економічна проблема / О. М. Балакірева, С. М. Черненко // Журнал «Український соціум». – 2009. – № 3. – С. 49-64.
11. Кізіма Т. О. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та доміанти розвитку / Т. О. Кізіма; [вст. слово С. І. Юрія]. – К.: Знання, 2010. – 431 с.

НЕРАВЕНСТВО ДОХОДОВ НАСЕЛЕНИЯ В УКРАИНЕ

Славкова А.А.

кандидат экономических наук, доцент

Киевского национального экономического университета имени Вадима Гетьмана

Мястковская В.С.

студентка

Киевского национального экономического университета имени Вадима Гетьмана

В статье проведён анализ основных показателей, характеризующих уровень дифференциации доходов населения, исследована структура и динамика доходов украинцев, определены социально-экономические последствия углубления поляризации общества. В результате проведенной работы сформулированы выводы и рекомендации по усовершенствованию государственной политики доходов.

Ключевые слова: доходы населения, дифференциация доходов, неравенство доходов, кривая Лоренца, коэффициент Джини, децильный коэффициент, заработная плата.

INCOME INEQUALITY POPULATION IN UKRAINE

Slavkova A.A.

PhD, Associate Professor

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

Myastkovska V.S.

Student

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

The article provides analysis of the main indicators characterizing the level of income differentiation, to study the structure and dynamics of incomes of Ukrainians, defined socio-economic consequences of the deepening polarization of the society. According to the results of the work are formulated conclusions and recommendations for improving the public policy of income.

Keywords: income of the population, income differentiation, income inequality, the Lorenz curve, Gini coefficient, decile coefficient, wages.